

Міністерство освіти і науки України  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка  
Філософський факультет  
Кафедра політичних наук

## **ПРЕДЕНТИЗМ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ**

Кваліфікаційна робота  
зі спеціальності 052 «Політологія»  
освітнього рівня «Бакалавр»

студента  
IV курсу ОР «Бакалавр»  
денної форми навчання  
Горбатюка Володимира

Науковий керівник:  
кандидат політичних наук,  
доцент кафедри політичних наук  
Гончарук Валерій Петрович

Допущено до захисту:

Завідувач кафедри \_\_\_\_\_

Київ – 2021

## Зміст

ВСТУП	3
Розділ 1. Теоретичні засади дослідження іредентизму	5
Розділ 2. Основні течії іредентизму в Україні як прояв впливу інших держав	13
Розділ 3. Проблеми реалізації політики українського іредентизму на державному рівні	30
Розділ 4. Явище іредентизму в польській політиці	36
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	48

## ВСТУП

**Актуальність дослідження** – тема чиннику іредентизму є безумовно актуальною для вітчизняної політичної думки, бо Україна знаходиться у стані гібридної війни з Російською Федерацією та сама стала жертвою іредентичних настроїв у східних регіонах і в Криму. Подальша актуалізація цієї теми покликана сфокусувати увагу населення України на цей вид радикального сепаратизму, який і надалі може проявитися не лише у східних регіонах, але й у західних. Там зокрема є специфічна загроза польського іредентизму, який періодично загострює міжетнічні та політичні проблеми між країнами. Чинник польського іредентизму посилюється окрім України ще й в таких країнах як Білорусь і Литва, що разом складає історико-географічний регіон «Східні Креси», які на науковому рівні не є ґрунтовно досліджені.

**Стан наукового опрацювання теми** - іредентизм як політичне явище в українській та польській політичній науці вивчений недостатньо. Тим часом він став актуальним для України, оскільки як сусідні держави мають іредентистські наміри стосовно окремих українських територій, так і в самій Україні наявні іредентистські настрої, особливо на сході України. Тема польського іредентизму є висвітлена в Польщі на належному рівні, але в інших країнах, зокрема в Україні, ця тема не знаходить свого місця серед наукових робіт. Напрацювання у дослідженні феномену іредентизму мають зарубіжні науковці Е. Гелнер, Дж. Гоксек, Д. Горовіц, Д. Ландау, Н. Чейзен та інші. Серед російських науковців іредентизм знайшов відображення у працях А. Аклаєва, Р. Бараш, О. Садохіна, В. Тураєва, В. Шабаєва, В. Шлещинський, А. Новак та інших науковців. Серед українських науковців іредентизм досліджували Р. Коршук, Б. Бернадський та плеяда інших науковців.

**Об'єктом дослідження** – є іредентизм як політика за об'єднання етнічної групи в єдиній державі.

**Предметом дослідження** – є явище іредентизму в українській та польській політиці.

**Метою роботи** - є комплексний аналіз та вивчення особливостей іредентизму як чинник, який впливає на українську та польську політику.

**Завдання роботи:**

- проаналізувати всі відомі концепції явища «іредентизм» та як він впливає на вітчизняну та польську політичні думки.
- розібратися в іредентистських доктринах, які мають зовнішні і внутрішні ознаки.
- розглянути іредентистські ідеї в призмі незалежної України і Польщі та дослідити історію формування іредентичних настроїв всередині країн.
- проаналізувати стан української та польської іредентистської політики на сучасному етапі.

**Методи дослідження:**

*Компаративний метод*, застосування якого дозволило визначити суть поняття «іредентизм» у різних концепціях та теоріях дослідників;

*Метод контент-аналізу*, завдяки якому було проведено детальне дослідження теми «Іредентизм як чинник в українській політиці»;

*Історичний метод*, завдяки якому проведено дослідження виникнення, формування й розвитку поняття «іредентизм» у хронологічній послідовності, внаслідок чого ми одержали додаткові знання про явище, що вивчається, в процесі його розвитку.

*Структурно-функціональний метод*, завдяки якому було розкрито основні положення деяких іредентистських концепцій стосовно України і Польщі.

**Структуру курсової роботи складають:** вступ, чотири розділи, висновки, список використаних джерел. Загальний обсяг курсової роботи становить п'ятдесят три сторінки, список використаних джерел нараховує п'ятдесят найменувань.

## РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІРЕДЕНТИЗМУ

Ще змалку людина, як певний індивід починає відносити себе до певної етнічної спільноти, а прагнення захистити інтереси свого етносу найчастіше актуалізується у кризові періоди для держави. Кожна етнічна група, прагнучи задовольнити свої інтереси, формує власний тип політичної поведінки, який інколи спонукає до певних напружень та загострень у відносинах. Багато конфліктів міждержавного характеру пов'язані з прагненням етносів реалізувати право на самовизначення, але воно вступає у протиріччя з іншим принципом – територіальної цілісності державних кордонів.

Іредентизм як одна з форм буття етносу в політичних реаліях найбільш плідно досліджується представниками етнополітології. Напрацювання у дослідженні феномену іредентизму мають зарубіжні науковці Е. Гелнер, Дж. Гоксек, Д. Горовіц, Д. Ландау, Н. Чейзен та інші. Серед російських науковців іредентизм знайшов відображення у працях А. Аклаєва, Р. Бараш, О. Садохіна, В. Тураєва, В. Шабаєва та інших науковців. Українські вчені розглядають іредентизм як один з проявів етнополітичної поведінки.

Етнополітична поведінка являє собою певну послідовність реальних кроків суб'єкта етнополітики у відповідь на виклик, що його кидає етнополітична ситуація, яка утворюється внаслідок діяльності всіх інших суб'єктів етнополітичного процесу [8, с. 492].

До радикальних форм етнополітичної поведінки, які несуть загрозу цілісності держави, український науковець Р. Коршук відносить сепаратизм і іредентизм [7, с. 94]. У цьому контексті роль іредентизму у виникненні міжнародних конфліктів дослідив Б. Бернадський [3].

У цілому іредентизм як політичне явище в українській політичній науці вивчений недостатньо, тим часом він став актуальним для України, оскільки як сусідні держави мають іредентистські наміри стосовно окремих українських територій (наприклад, Росія, Румунія), так і в самій Україні наявні іредентистські настрої, найбільш яскраві у Криму.

Існує багато визначень іредентизму. Зазвичай, термін іредентизм в етнополітології означає первний етнополітичний рух, який характерний для «розділених народів» - етнічних груп, територія компактного проживання яких опинилась розділена між державними, або адміністративними кордонами.

Російський дослідник А.Аклаєв розуміє етнічний іредентизм як об'єднувальні або возз'єднувальні рухи етнічних груп, які розділені державними кордонами між двома чи кількома державами [1, с.159]. Так само Р. Коршук визначає іредентизм як форму етнополітичної поведінки, що представляє собою прагнення до об'єднання в єдину державу етнічної спільноти, представники якої проживають на територіях, що перебувають під контролем інших держав [7, с. 94].

В етнополітологічній думці існує декілька варіантів об'єднувальних рухів роз'єднаних народів, чинником яких, виступає іредентизм:

1) Коли одна частина розділеного народу вже має власну державу, а їхні етнічні родичі проживають в іншій суміжній державі на правах етнічної автономії;

2) Етнічний уніонізм - прагнення до об'єднання двох частин одержавленого народу (Північна і Південна Корея, Румунія і Молдова та ін.);

3) Етнічний уніонізм - прагнення до об'єднання у рамках бездержавних народів в одному політичному утворенні.

Таким чином, можна констатувати, що особливість явища іредентизму полягає в тому, що його головним чинником може виступати як етнічна меншина в рамках іншої держави, так і держава, в якій етнічна більшість прагне приєднати суміжні етнічні території з етнічним населенням.

На думку Р. Бараш, на сьогоднішній день ініціатором іредентизму найчастіше виступає не держава, а етнічна меншість, у зв'язку з чим вона дає таке визначення іредентизму: «іредентизм можна визначити як спробу кон-

кретної етнічної групи, яка проживає на території певної держави, возз'єднатися зі спорідненим їй етнічним населенням іншої держави. Важливим аспектом іредентизму є прагнення до об'єднання не тільки етнічно споріднених груп, але й територій їх проживання» [2, с.156,157].

Якщо звернутись до історії, то можна побачити, як протягом багатьох століть правлячі кола еліти трактували та ініціювали іредентистські настрої в державах. До прикладу, можна зазначити, що в деяких країнах такі вислови від політичної еліти тривають і досі, зокрема в Румунії стосовно пн.Буковини і Бесарабії, в Угорщині стосовно Закарпаття і Секейського краю та інших. Передусім можна згадати ще приклад Греції, де протягом ХІХ-ХХ століття активно велися дискусії стосовно приєднання македонських земель, заселених греками, що звичайно викликало обурення у жителів Македонії і дотепер. Але завдяки дипломатичному діалогу, було досягнуто багатьох компромісів між цими країнами, одним з цих компромісів виявилось перейменування Республіки Македонія на нову назву країни Республіка Північна Македонія, що дозволило відновити добросусідські відносини з Грецією.

Такий науковець, як В. Євтух також заявив, що: «іредентизм – це термін, який використовувався для означення захисту анексованих територій, керованих іншою державою. Сьогодні цей термін вживається для визначення політики тієї чи тієї держави, політичного руху, спрямованих на об'єднання народу, етносу, нації у рамках одного етнополітичного організму (держави)» [4, с. 165].

Таким чином, можемо констатувати, що іредентистський рух в деяких випадках, наврядчи дійшов би до своєї логічної мети, без підтримки, яка надається зовні. В свою чергу, зовнішній суб'єкт іредентизму активізує та мобілізує внутрішні фактори, такі як мобілізація співвітчизників для майбутнього відторгнення територій. Загалом в поєднанні цих двох факторів підтримки іредентистських дій ми отримаємо бажаний результат, хоч і форми прояву можуть бути різними.

Стримувальним фактором обопільного іредентизму може бути міжнародне законодавство, яке базується на принципах непохитної територіальної цілісності та взаємної солідарності між країнами. Такі принципи сповідує наприклад Європейський союз та НАТО. Якщо говорити про НАТО, то існує стаття 5, про принцип колективної оборони, яка полягає в тому, що якщо, одна країна член альянсу зазнає зовнішнього вторгнення, то всі інші члени альянсу змушені будуть оголосити війну агресору. Тож далеко не всі іредентистські рухи і не кожна іредентистська політика держави досягають мети, що значною мірою пояснюється ризиками, які формує іредентизм. Етнічні ризики пов'язуються з негативним впливом етнічного фактора на політичний, правовий, соціальний та культурний розвиток поліетнічного суспільства [4, с. 276].

Але іредентизм може мати і позитивні ознаки та ініціювати позитивні зміни з точки зору правової дисципліни та реалізації права етнічної групи на самовизначення. Однак, не треба забувати про те, що іредентизм розглядається негативно з позиції збереження цілісності державних кордонів багатоетнічної держави, якщо у такій проживає іредента. З огляду на це у політологічній літературі іредентизм розглядається як радикальна форма етнополітичної поведінки і різновид етнічного радикалізму, в якому проявляється феномен етнічної деструктивності. [4, с. 272].

Як вже зазначалося раніше, підґрунтям іредентистських гасел може виступає прагнення деяких політиків та високопосадовців сумістити етнічні і політичні кордони, але ці наміри вступають у протиріччя з намаганням керівництва багатоетнічних держав зберегти цілісність своїх державних кордонів.

Вже сам факт існування іреденти у державі створює потенційну загрозу внутрішньополітичній стабільності. Якщо етнічна група не відчуває себе ущемленою в правах, має досить високий статус, іредентизм може й не виникнути. На цьому фоні, для появи іредентистського настрою у населенні,

потрібен вирішальний фактор, який дасть низький старт радикалізації місцевої іреденти в державі. Таким фактором може бути наприклад незадовільне економічне положення, або соціокультурний стан держави чи регіону проживання.

Не останню роль відіграє послідовна іредентистська політика, яку цілеспрямовано проводить сусідня держава. Держава, у якій проживає іредента, може діяти двома способами:

1) проведення жорсткої асиміляційної політики, депортацій, етнічних чисток (наприклад, етнічні чистки у період югославської кризи у 1990-х рр.);

2) надання статусу автономії або інших компенсацій для нівелювання іредентистських настроїв. Таку практику реалізує сучасна Північна Македонія, чверть населення якої складають албанці. Албансько-македонські відносини завжди були досить складними, проте на сьогодні вони врегульовані: у кінці 1990-х рр. Збори Македонії ухвалили поправки до Конституції, за якими албанська мова визнавалася офіційною і розширювалися права албанських громад у культурно-освітній сфері [10, с.228].

Загроза з боку іредентизму полягає у тому, що це явище може стати зручним інструментом для обґрунтування агресивної політики держави, яка проводиться не тільки під гаслами возз'єднання «розділеного народу» в одній державі, але й повернення історичних територій навіть у тому випадку, якщо етнічна група там вже не проживає. Так сталося з окупацією Криму у 2014 році, коли під прикриттям самовизначення іреденти на незалежність, відбулося приєднання до іншої країни.[9, с. 123,124].

Важлива роль у формуванні іредентизму як зовнішньополітичного курсу держави належить політичним елітам, які здійснюють етнополітичну мобілізацію шляхом формування етнічної ідеології.

Етнічна ідеологія являє собою теоретичну форму етнічної свідомості, яка пояснює сучасне становище групи і визначає цілі етнополітичного руху

[1, с.465]. Провідники національно-визвольних змагань втілюють іредентистські гасла у політичних доктринах, на основі яких відбувається формування програмних настанов політичних партій.

Однією з основних складових політики іредентистів є створення концепція побудови доктрини «Великої держави». Вона є сформована тими народами, які тривалий час перебували під владою інших держав, але вступили на шлях національного визволення.

В основному доктрина «Великої держави» спирається факти з історичного минулого, які являють собою як позитивні моменти, так і негативні. Але передусім, засвідчують успішний розвиток народу, і робить наголос на відновленні державності в колишніх кордонах. Такі доктрини характерні для країн східної Європи та Балканського півострову: Албанія, Греція, Румунія, Сербія, Угорщина, Хорватія (докладніше про деякі з них, у 3 розділі).

Радикальний характер етнічної ідеології іредентизму пояснюється також тим, що вона має потужний конфліктогенний потенціал, оскільки може втілити в масову свідомість почуття непримиренності до інших народів і сформувати етнотогоїзм та етнофобію.

Під захистом прав національних меншин, може стояти набагато більше ніж просто прояв етнополітичної поведінки. Це насамперед може стати інструментом для зовнішньої агресивної політики держав, а найрадикальнішим проявом цього може стати експансія. З історії, можна бачити вже подібну ситуацію у Чехословаччині, коли під приводом захисту німецької національної меншини в Судетській області, німці ввели війська і окупували цей регіон. Таким же чином була анексована Австрія у 1938 році. Така політика держави характеризується як агресивний іредентизм, який має подвійний характер. З одного боку, наміри державного керівництва возз'єднати «розділений народ» в кордонах однієї держави, до того ж активно пропаговані, більшістю населення сприймаються позитивно. З іншого боку, експансіоністські наміри

дуже часто тільки маскуються іредентистськими гаслами, та виступають як платформа для окупацій територій.

Політична конфліктологія розглядає іредентизм як різновид етнополітичного конфлікту, мета якого – розв’язання етнотериторіальних міждержавних суперечок. Усі етнополітичні конфлікти є багатофакторними, оскільки важливу роль у їх появі відіграють взаємні «історичні образи», низький соціально-економічний рівень розвитку і низький політичний статус іреденти у складі багатоетнічної держави, етноконфесійні розбіжності тощо. Етнополітичні конфлікти характеризуються послідовним відстоюванням державами своїх територій, оскільки вихід частини території з-під контролю може стати ознакою слабкості держави. Агресивний потенціал іредентизму набув особливого прояву у міжнародних відносинах у другій половині ХХ ст., коли він став причиною ряду збройних конфліктів. [6, с. 74].

Чи не найяскравіший приклад міждержавних конфліктів, що виникли на ґрунті іредентизму, демонструють країни – колишні республіки Югославії. У цій багатоетнічній державі не був повністю дотриманий національно-територіальний принцип розмежування кордонів між суб’єктами федерації, що обумовило територіальні претензії між незалежними державами після розпаду Югославії. Більшою мірою це стосується Косово, яке розглядають як частину своєї історичної батьківщини і серби, і албанці.

Таким чином, радикалізм іредентизму полягає у загрозі стабільності ситуації у внутрішньополітичному просторі і на міжнародній політичній арені в цілому. ООН декларує принцип реалізації права націй на самовизначення, однак принцип територіальної цілісності держави і непорушності її кордонів визнається пріоритетним. Саме тому Віденська декларація (1993 р.) підкреслила неприпустимість порушення або послаблення територіальної цілісності держав, але закріпила право добиватися незалежності для тих народів, які перебувають у колоніальній або іншій залежності. ООН схвалює нерадикальні способи розв’язання протиріч, наприклад, коли держава, яка

проводить іредентистську політику, обмежується посиленням свого впливу на територію компактного проживання етнічних родичів або ж підтримує їхні сепаратистські наміри. Наприклад, у Румунії досить популярна ідея «Великої держави», яка передбачає об'єднання Румунії, Молдови і Північної Буковини. І хоч румунські націоналісти ще сподіваються на появу «Великої Румунії», на сучасному етапі багаторічна суперечка між Румунією і Молдовою завершилася підписанням у червні 2000 р. між Румунією і Молдовою Договору про привілейоване партнерство і добросусідство [5, с. 332].

Отже, радикальний характер іредентизму полягає у тому, що, по-перше, іредентизм, ініційований іредентою, сприймається поліетнічною державою як загроза її територіальній цілісності і джерело внутрішньополітичної нестабільності, тому, у свою чергу, потребує активних дій держави для подолання проблеми; по-друге, іредентизм, ініційований одержавленою більшістю «розділеного народу», стає напрямом зовнішньої політики держави і таким чином обумовлює розгортання міждержавного політичного конфлікту, що створює загрози для нестабільності на міжнародній політичній арені. У будь-якому випадку світова спільнота повинна сформувати адекватну реакцію на прояви іредентизму, не допустивши його дестабілізуючого впливу на політичну сферу. Подальші дослідження іредентизму як форми радикальної етнополітичної поведінки можуть спрямовуватися як на поглиблене дослідження соціокультурних факторів, які посилюють радикальний характер іредентизму, так і на вироблення ефективних механізмів узгодження інтересів учасників політичної взаємодії.

## РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ТЕЧІЇ ІРЕДЕНТИЗМУ В УКРАЇНІ ЯК ПРОЯВ ВПЛИВУ ІНШИХ ДЕРЖАВ

Україна є поліетнічною державою і має в своєму складі понад 100 національностей і народностей. Деякі з них компактно проживають біля кордонів своїх історичних батьківщин – споріднених держав, тож у цих регіонах потенційно можуть виникнути або вже виникли іредентистські настрої.

Безумовно найбільший інтерес викликають російська, угорська, румунська і польська національні меншини, кожна з яких має зовнішню споріднену державу і активно контактує з нею. Угорці і румуни є автохтонними меншинами, їхній етногенез частково відбувся на землях сучасної України. Росіян і поляків відносять до категорії «традиційні меншини» – тих, які протягом історично тривалого часу проживають на теренах сучасної України і внесли вагомий внесок у її соціально-політичний та культурний розвиток [11, с.47].

Спираючись на широке розуміння іредентизму, подане Дж. Ландау, можна стверджувати, що уряди трьох сусідніх держав декларують зацікавленість у добробуті етнічних родичів, але роблять це кожен по-різному.

**Російська національна меншина** є найбільшою в Україні і складає за різними оцінками від 15 до 20% від загальної кількості всіх жителів України.

В основній свої масі російська нацменшина представлена в Україні двома видами етнографічних груп: **горюнами**, які сформуваались на основі давньослов'янського населення стародавньої Сіверщини та **переселенцями** (мігрантами), які освоїли українські землі у XV-XIX ст. Основний масив розселення росіян - це сільська місцевість таких східних регіонів, як Харківщина, Сумщина, Донеччина та Луганщина. [12, с. 148,149].

Якщо ж говорити про кількісне переважання росіян у певному регіоні України, то це можливо лише в Криму, де за останньою статистикою (2001р.) проживає 58,3% громадян, які вважають себе росіянами. Хоча ще сорок років тому, частка росіян становила набагато більше.

Щодо Донецької і Луганської областей, то там російська національна меншина становить приблизно до 40%. [13]. На даний момент сказати точну

цифру мешканців російської національної меншини досить важко і на це впливає декілька факторів, зокрема те, що останній перепис населення здійснювався лише у 2001 році і те, що більшість цих територій на даний час знаходяться під окупацією Російської Федерації.

Більшість росіян, які проживають на території України, є прямими нащадками колонізаторів, які за свої певні вислуги отримували землі в Україні і освоювали їх. У часи Російської імперії, в ході реформ, багато російських поміщиків та селян були передислоковані в райони України задля освоєння плодovitих земель та «розбавлення» етнічного складу українців, пануючою нацією росіян. Такі переселення, відбувалися в основному у Пичорноморському та Приазовському регіонах, а також у Слобідській Україні.

Вже у радянські часи, розпочалися нові міграційні процеси і цьому сприяло промислове піднесення країни. Людей направляли на роботу в українські етнографічні регіони і відбувалося це масово. Такі переселенські проєкти не лише вгамовували інтереси селян, які нарешті змогли працювати на заводах та інших промислових об'єктах, але й політичну верхівку, які вбачали у таких переселеннях шлях до уніфікації єдиного радянського народу, без поділу на українців, білорусів, росіян чи інших народностей Союзу.

Таким чином російське населення не є автохтонним (корінним), а є прибулим та в наслідок виконання певних колонізаційних імперських процесів в тогочасних державах (Московій, Російська імперія, СРСР).

Російська національна ідентичність на теренах Української держави пройшла довгий цікавий для дослідників та науковців час, від часу першосортної та елітної нації в величезних імперських проєктах таких як, Російська імперія та Радянський Союз, до часів незалежності багатьох держав, які до цього були сировинними придатками у руках панівної етнографічної групи - росіян.

Після розпаду Радянського Союзу, частка росіян, які мешкали на території України вже багато років, опинилися перед вибором, вписати у паспорт

приналежність до панівної етнографічної групи - українців, чи отримати статус росіянина на правах національної меншини. Серед всіх колишніх країн СРСР, в Україні частка росіян, які ідентифікували себе саме як росіяни була набагато меншою. На це впливали багато факторів, але вирішальний був мабуть процес невідвортної інтеграції в український соціум, багато в кого вже були інтернаціональні сім'ї. Побачити типову радянську сім'ю з мамою українкою, а батьком росіянином, не було чимось неможливим, а навпаки показувало реальну картину тогочасного ідеального суспільства. Інший фактор базувався на культурно-мовній і психологічній спорідненості, адже існувало менше приводів для усвідомлення своєї відмінності і дистанціювання від українців.

Таким чином, завдяки сімейним зв'язкам та культурній інтеграції, російська національна меншина стала частиною українського суспільства і почала впливати на нього. Багато хто вписував у графу національність - українець, бо не вбачав різниці між іншими радянськими національностями. Вирішальним кроком у цьому було поняття територіальної приналежності, яке свідомо для багатьох людей було вище за національні ознаки. Якщо людина отримала житло, роботу та завела сім'ю в УРСР, то звичайно, що вона не хотіла докорінно щось змінювати. Хоча по факту, строка з громадянством, довгий час не відігравала важливу роль в житті суспільства, вже в ході агресії на сході України та окупації Криму, українське суспільство зрозуміло, що багато хто з тих, у кого в графі написано було «українець» насправді були весь цей час представниками іреденти, яка тяготіла та проявляла ностальгію за радянським часом та ладом, найбільш подібним до якого є теперішня «демократично-тоталітарна» Російська Федерація. [14, с.54].

У російській політиці іредентизму одну з ключових позицій посідає ідеологема «співвітчизники за кордоном», а коло «співвітчизників», яких нібито треба захищати, досить широке. У Федеральному законі «Про державну політику Російської Федерації відносно співвітчизників за кордоном»

(1999р.) зазначено, що до числа співвітчизників відноситься велике коло осіб, які проживають за межами федерації. Більше того, до цієї групи входять «особи, які перебували в громадянстві СРСР, які проживають у державах, що входили до складу СРСР, які отримали громадянство цих держав або стали особами без громадянства». Але зазначається, що співвітчизники мають зробити «вільний вибір на користь духовного, культурного і правового зв'язку з Російською Федерацією». [15].

Протягом незалежної історії України, в державі відбувалися різні політичні процеси та інтеграційні процеси, в яких далеко не останню роль грали національні меншини і російська насамперед. Вже на початку XXI століття на сході України сформувалась певна етнографічна ідентичність, осередком якої виступив Донбас і так зване «населення Донбасу». Саме в цьому регіоні сформувалась специфічна етнографічна група населення, кістяк якої склали ті самі переселенці з Росії, які інтегрувалися в українське суспільство і пропагували свої власні цінності. Цими цінностями виявилось «ностальгія по Радянському життю». Люди, які зростали та жили при Радянській владі, раптом опинилися в іншій за способом життя та розвитку країні. Їм звичайно від цього було незручно і некомфортно, бо вони не звикли так жити. Ці люди не ототожнювали себе з такою державою, як Україна і в той же час проявляли тяглість до Росії, яка є правонаступницею СРСР. І саме тому, носії цієї ідентичності не сприймали будь-яку доктрину ідентичності, яка базувалася на національній основі, бо більшість з них вважали російську мову головною мовою, навіть не вдумуючись в те, що мова може формувати національну самобутність. Ця ж сама ідентичність інколи характеризує себе, як «радянські люди» [16, с. 57, 58].

Така сама ситуація з російською або «радянською» іредентою, є і у Криму. Цей регіон після примусового виселення кримських татар, активно почали засвоювати росіяни. Перш за все це були представники військового та морського стану населення, які проходили службу у цьому регіоні, тут же

вони і жили зі своїми сім'ями. У таких містах як Керч, Севастополь та ін. почалося формування російської ідентичності на протигагу автохтонного населення цієї території - Кримських Татар, яких вивезли подалі у східні та південні території СРСР.

Після отримання незалежності України, кількість людей, які ідентифікували себе як росіяни сягала 58%, а кількість російськомовного населення переважала майже у всіх районах півострову.

Характерною рисою, що для Донбасу, що для Криму було створення власних: громадських партій, політичних партій та проєктів, ЗМІ. Всі ці чинники російського іредентизму активно пропагують проросійські лозунки та виступають за «воз'єднання з історичною батьківщиною» - Росією, яка є правонаступницею Радянського союзу.

Доктрина, яка панує на цих територіях, та отримала підтримку багатьох інших південно-східних областях отримала назву «Рускій мір», ідеї якого активно підтримуються іредентистською політикою Кремля. Ці ідеї не лише є основою у цих регіонах, але і в багатьох інших регіонах пострадянського простору, але насамперед у самій Росії. Доктрина «Русского міра» не лише впливає на людей інших країн, але насамперед залежить від автохтонного населення Російської Федерації, які досить схвально відносяться до неї і асоціюють її з політикою теперішнього президента В. В. Путіна та його провладної партії «Единая Россия».

За роки незалежності керівництво України так і не спромоглося урегулювати ситуацію з радикально налаштованою іредентою в східних та південних областях, бо боялися загострення ситуації та розрив дипломатичних зв'язків з Російською Федерацією. Російська ж національна меншина в Україні повільно, але впевнено продовжувала нарощувати іредентистські настрої в регіонах, що насамперед неодноразово виливалося в політичні та народні протистояння, такі як «Помаранчева революція» та «Революція Гідності», остання ж спровокувала Російську Федерацію на збройну агресію

та окупацію Криму, а згодом і підтримала іреденські настрої населення Сходу України, що вилилось у Антитерорестичну операцію. [17, с. 15].

Одну з вирішальних ролей відіграло й те, що на Сході України і в Криму за період незалежності України і довоєнного стану - сформувалась іредентська політична еліта, яка рік за роком знаходить підтримку у місцевого населення навіть не лише південно-східних регіонів України, але й навіть деяких західних. Звичайно ж це відбувається не без фінансової підтримки Росії. Прикладом можна назвати політичний проєкт «Партія Регіонів» та його представника В. Ф. Януковича, який відстоює права південно-східного населення України та пропагував ідеї того самого «Русского міра». Згодом, після подій Євромайдана, ця партія розпалась, але на її уламках постала інша партія, яка по своїй суті дублює політику Партії Регіонів та пропагує іредентистську політику федералізації. [12, с. 152].

Іншу роль, вже більш культурного толку виконує Українська Православна Церква Московського патріархату (УПЦ МП). Ця релігійна інституція є поширена на всю територію України, але більшість вірян віддають їй приналежність саме у південно-східних регіонах України. УПЦ МП виконує не лише свою основну функцію - релігійну, але й пропагандистську і уособлюється певним гвинтиком в цілому механізмі під назвою «Русській мір». Досить часто люди мають змогу чути від священослужителів та самих прихожан цієї релігійної інституції проросійські лозунги та іредентистські настрої. Таким чином навіть така духовна установа, як церква виконує свою роль у іредентистських настроях населення.

Таким чином, можемо прослідкувати за тенденціями російського іредентизму в Україні, як реальний крок до продовження великодержавної шовіністської політики Російської Федерації, під прикриттям демократичних тенденцій XXI століття, таких як захист прав населення у різних сферах, від культури до мови. Хоча ці тенденції впливають в доволі агресивну політику

провокації зовнішніх міжетнічних конфліктів, на яких будується внутрішня політика Росії.

*Угорська меншина* в Україні за переписом 2001 року налічує 156,6 тисячі осіб, або 0,3% всіх жителів країни [13]. Майже всі угорці компактно розселені у районах Закарпатської області – Берегівському, Виноградівському, Мукачівському, Ужгородському. Більшість з них мешкають у сільській місцевості (75%), зберігають свою рідну мову і культуру [12, с.170]. Незважаючи на нечисленність представників цієї етнічної групи, тут спостерігаються прояви іредентистських настроїв.

Історія угорського іредентизму вже досить тривала. В. Гиря зазначає, що впродовж усього періоду між світовими війнами (1918-1939 рр.) на території закарпатського краю і поза його межами активно діяла угорська іредента, яка прагнула повернути споконвічну українську землю в лоно «святостефанської корони» [18, с. 13].

Вже в період незалежності, Україна уклала низку політичних угод з владою Угорщини стосовно захисту прав національних меншин. Україна і Угорська республіка 31 травня 1991 року підписали Декларацію про принципи співробітництва між Україною і Угорською республікою щодо збереження прав національних меншин. Реальним кроком на шляху реалізації Декларації стало утворення українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин. Засідання проводяться двічі на рік по чергово в Україні й Угорщині [12, с.172].

На офіційному рівні у 1991 році між Україною і Угорщиною було підписано «Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою», у якому сторони зобов'язалися у своїх відносинах керуватися принципами непорушності кордонів і територіальної цілісності і заявили, що не мають і не матимуть територіальних претензій одна до одної [19]. Щоправда, цей договір Державні збори Угорщини ратифікували тільки через півтора року, а все чере те, що деяка частина депу-

татів угорського парламенту, не погоджувались на положення статті 2 про те, що «дві сторони поважають територіальну цілісність одна одної і заявляють, що не мають і не матимуть територіальних претензій одна до одної». [20, с. 21].

Політичне життя угорців в Україні досить активно розвивається. Вони мають декілька політичних організацій, які забезпечують вираження інтересів цієї групи у суспільно-політичному житті держави. У 1992 році була утворена Демократична спілка угорців України, яка покликана згуртувати угорців і сприяти збереженню їх культури. В Україні нині існують дві партії угорської меншини («КМКС» Партія угорців України, зареєстрована Мін'юстом України у лютому 2005 року, і Демократична партія угорців України, зареєстрована у березні 2005 року).

Роль партій етнічного спрямування, якими й є названі організації, охарактеризувала Т. Черненко, яка вважає, що «маємо принаймні частково сформовані місцеві політичні еліти, що можуть стати основою для розгортання сепаратистських рухів», а будь-які активні спроби тиску на ці спільноти («товариства» і «партії») будуть вкрай негативно відбиватись на міжнародному іміджі України [21, с. 121].

Так само як і Російській Федерації, в Угорщині існує певні доктрини: ідеологічна (про яку поговоримо згодом) та політична. Офіційний Будапешт проповідає таку політичну доктрину, як «двонаправлена інтеграція», метою якої є підтримка угорських спільнот за кордоном, збереження місця їх компактного проживання, забезпечення угорців повноцінною участю у житті держави, громадянами якої, вони є і насамперед зміцнення їх власної національно-культурної ідентичності та приналежності до великого угорського народу. Таким чином Угорщина, завдяки своїй іредентичній політиці, проявляє турботу за населенням угорців, які опинилися у складі інших держав. Безумовно це стосується таких держав як: Україна, Румунія, Словаччина,

Сербія, Хорватія і Австрія, де угорці мають статус національно-культурної автономії. [22, с. 209].

У 2001 році Державні Збори Угорщини прийняли Закон про статус угорців сусідніх країн (Закон про статус), дія якого поширюється на етнічних угорців, які проживають у Румунії, Словенії, Словаччині, Україні, Хорватії та Югославії. Як зазначається, головна мета закону – допомога закордонним угорцям у їх самореалізації через надання пільг у працевлаштуванні, у сфері освіти і культури, охорони здоров'я і користування громадським транспортом. Право на користування пільгами підтверджує посвідчення, яке видається угорськими владами на підставі рекомендацій закордонних організацій угорців цих країн. Тогочасний міністр закордонних справ Угорщини Янош Мартоні сказав, що Закон про статус буде сприяти зміцненню регіонального співробітництва, стабільності і зв'язків із сусідніми країнами [23].

Як вже зазначалося в I розділі, для країн східної Європи характерні «великодержавні ідеологеми». Наприклад такі проекти як: «Велика Румунія», «Велика Угорщина», «Річ Посполита» у Польщі, Югославія та інші. Як бачимо, Угорщина не є у цьому списку виключенням. В середньовіччі, кордони Угорського Королівства сягали від Карпатських гір - до середземного моря, але в ході турецької навали та наявність такої сильної країни на той час як Австрія, Угорщина з роками втратила більшість своїх регіонів. Як і будь яка багатонаціональна імперська держава, а саме такою і було Королівство Угорщина, вона проводила колонізаторську політику на своїх територіях. І навіть після поступового розпаду цієї країни, кількість угорців-колонізаторів залишилась на високому показнику. Прикладом може служити такий регіон, як Трансільванія, який є багатовіковим румунським регіоном, але внаслідок «мадяризації» тут утворився величезний масив угорців, які колонізували ці землі і утворили згодом тут угорську національну меншину, яка активно діє в політичному житті й має партійне представництво в країні і на теперішній момент.

У дусі іредентистських ідей у 2010 р. парламент Угорщини ухвалив закон, який передбачав спрощену процедуру набуття громадянства етнічними угорцями, які проживають у сусідніх країнах. Отримання статусу закордонного угорця спрощувало перетин кордону і перебування та працевлаштування в Угорщині.

Деяким країнам вигідно, щоб громадяни іноземних держав мали паспорти саме їхньої держави. Як про це вже неодноразово говорилося, це може слугувати виправданням для різних акцій на кшталт «примушування до миру» чи для «висування територіальних претензій». [24].

На офіційному рівні територіальних претензій до України з боку Угорщини немає, але угорська влада послідовно підтримує ідею утворення національної автономії на Закарпатті.

В публічних заявах на рівні влади Угорщини, яку представляє партія Фідес та президент Угорщини - Віктор Орбан, щодо права на автономію закордонних угорців досі не лунало територіальних претензій, тобто права закордонних угорців на створення національно-територіальних автономій. Але всю цю роботу, партія Фідес поклала на праворадикальну партію національно-шовіністичного толку Йоббік, хоча й офіційний Будапешт відхрещується від цих наклепів, але багато дослідників угорської іредентської політики вказують саме на цей зв'язок між цими двома партіями.

«Інше дуже важливе завдання, яке ставить перед собою Будапешт щодо українських угорців, – утримати їх на історичній землі». Така форма є найбільш оптимальною, бо дозволяє руками національної меншини впливати на ситуацію в регіоні.

У 2014 році прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан за чотири дні двічі висловився про необхідність надання угорцям України подвійного громадянства та автономії. Щоправда, він уточнив, що мав на увазі не територіальну, а культурну автономію. Але в будь-якому разі, такі висловлювання з боку офіційного Будапешту, викликають занепокоєння у вищих колах Української

держави, бо на 2014 рік йшла досить активна фаза гібридної війни з Російською Федерацією. [25]. Станом на 2020 рік Угорщина продовжує висувати спекулятивні твердження стосовно своєї іреденти на Закарпатті.

У 2017 році загострилося мовне питання навколо Закону України «Про освіту», який передбачає впровадження української мови навчання для національних меншин.

Хоч цей закон і передбачає опанування декількох навчальних дисциплін мовою національних меншин, цей закон викликав неабиякий резонанс та політичні протести у наших територіальних сусідів, а зокрема в Польщі, Угорщині, Румунії, Молдові і в першу чергу, звісно що в Росії. Ці країни поставили сутність самого закону на другий план, висунувши на перший, свої зовнішньополітичні амбіції іредентичного толку. Хоча сам закон немає нічого схильного до утисків національних меншин, на що так відверто вказує наприклад Угорщина, навпаки, перед представниками меншин - відкривається коло можливостей та перспектив, які вони зможуть застосувати для подальшого навчання в українських вищих навчальних закладах та інших освітніх установах, а згодом і у працевлаштуванні на роботу.

На данному етапі Угорщина почала формувати «неформальну коаліцію», яка начебто буде протистояти утискам з боку України національних меншин. І це в неї доволі гарно виходить. Таким чином до Угорщини доєдналася Румунія, яка також зробила заяву про утиски своєї меншини на Буковині. Ну і звичайно ж Російська Федерація не змогла стримати своєї реакції, та також висловила свою солідарність щодо можливих утисків меншин. Зокрема спікер Ради федерації Росії Валентина Матвієнко на зустрічі з головою Державних зборів Угорщини Ласлом Кевером заявила, що нові «дискримінаційні норми» не передбачають «можливості для представників етнічних меншин здобувати освіту рідною мовою» [26].

На кінець 2017 року ситуація ще більш загострилася після заяв угорських урядовців, які заявили, що у разі недослухання до ультиматумів Угор-

щини, країна буде змушена реагувати більш принципово і таким кроком буде ветування усіх намагань України щодо євроінтеграції. А єдиною умовою для поліпшення дипломатичних зв'язків - є перегляд закону, що стосується мови освіти нацменшин.

Надалі розпочалися взаємні дипломатичні поїздки вищепосадовців обох країни для деескалації конфлікту, зокрема міністрів закордонних справ Петера Сіярто та Павла Клімкіна. У цих умовах почастишали висловлювання про утворення угорської автономії на Закарпатті. Ситуації, де можна заявити про «захист прав споріднених груп», іредентисти застосовують як привід до відкритих демаршів.

Зокрема, 13 жовтня 2017 року під українським посольством в Будапешті представники угорських націоналістичних сил провели акцію «Самовизначення для Закарпаття». Міністерство закордонних справ України висловило протест, але угорська влада дозволила це зібрання, заявляючи про право своїх громадян на самовираження. Під час акції робилися заяви, які можна тлумачити як заклики до сепаратистських дій в Україні чи навіть як територіальні претензії до України [27]. А влітку 2018 року в Угорщині з'явилася посада міністра у справах Закарпаття.

У цілому можна вести мову про «мадяризацію» Закарпаття, яке полягає у розширенні присутності угорського чинника у різних сферах, включаючи медіапростір, освіту і культуру. Цей термін має довгу свою історію і стосується не лише України, але й сусідніх Угорщині території країн. Для України ж, мадяризація - це суто територіальний чинник, який має у собі потенціал до поширення не лише території де діє культурна автономія угорців, але й на суміжні з нею райони. Мадяризація може вплинути на життя усього Закарпаття, якщо вчасно не втрутитись у ситуацію, що може бути подібною до відторгнення українських територій на сході України. Пересічний українець може стати жертвою іншої країни, навіть не здогадуючись про це, бо роздавання угорських паспортів, яке схвалює і патрунує угорська

верхівка, по суті підживлює процес відтоку мешканців з регіону в Угорщину. Серед народу шириться такий термін, як «мадярон» - це людина з українським паспортом і корінням, яка під впливом Угорщини та поганому становищі у власній державі, робить рішення на користь Угорщини і по суті самоізолюється з українського громадянського суспільства і стає суб'єктом іреденти, щоб зайняти високі соціальні місця в Угорщині. Для цього потрібно лише деуїлька речей: знання мови і присягнути на вірність іншій державі (Угорщині). Все інше за тебе зробить Угорщина.

Звичайно ж такі дії від країни сусіда, але є й фактор який багато в чому стримує іредентичну ідеологію Угорщини - це нвсамперед те, що вона є активним членом Євросоюзу і НАТО, а провладна партія «Фідес», яку очолює президент Віктор Орбан - є членом «Європейської Народної партії» найбільшої партійної фракції в Європарламенті, де є важелі впливу на Угорщину і демократичний вибір України.

Підсумовуючи тему угорської іреденти в Україні, треба зазначити, що «угорсько-українське напруження 2017–2018 рр. із використанням Угорщиною питання мови освіти, забезпечення культурних прав угорців Закарпаття як позірної першопричини насправді має історично глибші корені й далекосяжні плани: ревізувати сучасні міждержавні кордони, змінити державну належність частини території України». А завдяки фінансовій підтримці етнічних угорців та їхніх установ, а також вплив на освітню і культурну сфери, можна чітко зазначити, що Угорщина проводить «повзуче м'яке зайняття Закарпаття» і якщо не завадити цьому та не врегулювати дипломатичні зв'язки з Угорщиною, то в майбутньому зможемо мати другий фронт на Заході України.

**Румунська меншина** в Україні. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року в Україні налічується 151 тис. румун, що складає 0,3% від загальної кількості населення України. З них 32,1 тис. румун проживає у Закарпатській, а 114,6 тис. – у Чернівецькій областях [13].

Румуни у Чернівецькій області видають румунськомовну газету «Конкордія» (додаток до «Голосу України»), яка фінансується з державного бюджету і займає наступальну позицію щодо захисту прав румунів в Україні. У регіоні діє Християнсько-демократичний альянс румунів, який має розгалужену мережу філій. У 1999 році підписано угоду про відкриття у Чернівцях багатокультурного університету, а при румунському консульстві в Чернівцях – Інституту румунської культури [28, с. 423].

Румунська влада багато в чому сповідує іредентичну доктрину багато в чому схожу з доктриною Угорщини, а румунські політики висувають гасла споріднені з гаслами угорського політикуму. Вже з 1994 року Румунія розпочала видачу паспортів усім спорідненим етнічним групам румунів, згідно «Закону про громадянство». Ці дії, так як і в історії з Угорщиною ведуть до «повзучої анексії» регіону, якщо у випадку з Угорщиною жертвою є Закарпаття, то у випадку з Румунією це Буковина зі столицею у м. Чернівці.

На думку професора Чернівецького університету А. Карташова, наявність невизначених, а фактично нелегітимних громадян з подвійним статусом може призвести до реалізації проекту по захисту своїх громадян. Як приклад наводить конфлікт між Грузією та Російською Федерацією, коли Москва, начебто захищаючи російських громадян, що мешкають на території Південної Осетії, розпочала війну із суверенною Грузією. «Події грузинсько-російської війни засвідчили, як брутально і як небезпечно широко можуть тлумачитися права захисту своїх громадян за кордоном аж до використання всієї військової машини», – зауважує А. Карташов [29].

На даний момент румунська національна меншини займає в основному південні регіони Буковини, але так само як і угорці в Ужгороді, румуни мають неабиякий вплив в Чернівцях як столиці регіону.

Історія румунізації краю має свою давню історію, але в активну фазу вступила у міжвоєнний період, коли УНР втратила контроль над більшістю своїх територій, в тому числі і над Буковиною, над якою тоді майже у всіх

містах і селищах майорів румунський прапор. Згодом, вже в період незалежності України, землі Північної Буковини, на яких переважали саме українці залишились у складі України (хоча вони і були тут, але в умовах існування УРСР, фактично правонаступницею якої, стала Україна).

У Румунії ж у свою чергу набувають поширення іредентистські настрої, свідченням чого є утворення товариств «За Бесарабію і Буковину», «Буковина», «Асоціація возз'єднання повіту Редеуци», інших націоналістичних формувань і рухів.

Ці організації, а також створене у Чернівцях товариство румунської культури ім. М. Елінеску намагалися проводили антиукраїнські акції серед румунського населення і переконували у неправомірності облаштування україно-румунських кордонів. Румунські ЗМІ та деякі громадські об'єднання неодноразово акцентували увагу на порушенні прав і свобод національних меншин в Україні, на незадовільному стані румунського населення. Вихід з такої ситуації радикально налаштовані націоналістичні сили вбачають у відродженні Великої Румунії, до якої мають увійти Бесарабія і Північна Буковина.

На початку 1990-х рр., ще до підписання Договору 1997 р., румунські екстремісти проводили антиукраїнські пропагандистські кампанії у прикордонних районах, розміщували публікації у пресі, закликаючи до відновлення «Романія Марє» включно з Чернівцями, Вінницею й Одесою, прямо зверталися до румунської меншості в Україні з сепаратистськими гаслами.

Восени 1995 року міністр у справах молоді і спорту А. Миронов заявив, що створення Великої Румунії покладається на румунську молодь, яка живе в Україні [30, с. 94, 95]. Християнсько-демократичний альянс румунів України також неодноразово заявляв про необхідність повернення Південної Бесарабії і Північної Буковини Румунії.

Отже можемо констатувати, що попри міждержавні амбіції і договори - обопільне визнання територіальної цілісності країн є лише на папері.

Насправді ж картина виглядає зовсім по іншому. У випадку з нашими країнами-сусідами, є тотальне порушення базових міжнародних правил стосовно України, це перш за все стосується територіальної цілісності України. Міждержавні договори, які заключила Україна зі своїми сусідами нівелюються лише в одну сторону договору і ця сторона - явно не Україна. Наша країна протягом багатьох століть знаходилась у стані бездержавності і дестабілізації, що грало на руку багатьом країнам, але на XXI століття ситуація не сильно покращилась. Україна хоч і змогла здобути політичну і територіальну незалежність від Росії, але фактично її не відчуває навіть від західних країн, які вже давно є членами ЄС та НАТО, що безумовно стримує їх іредентичні настрої стосовно України.

Якщо казати про Угорщину і Румунію, то вони намагаються запусити в Україні демократичні елементи іредентизму.

Ці країни-сусіди України намагаються реалізувати свої національно-державні інтереси на наших територіях, які суперечать їх власним національно-державним інтересам, зокрема, це стосується реалізації на теренах України політики Російської Федерації стосовно «закордонних співвітчизників», як і реалізація Румунією і Угорщиною деяких положень своїх законів і державних програм щодо осіб румунської і угорської національностей, які є громадянами сусідніх держав [31].

Узагальнюючи тему румунського іредентизму в Україні, потрібно зазначити, що він є уподібненням до угорської політики «двонаправленої інтеграції». Тільки от в Румунських реаліях ця політика була більш жорсткіша на ранньому етапі. Але фактично радикалізація румунської іреденти в Україні зупиняється на тому місці де і всі інші національно-радикальні рухи. Цей «камінь спотикання» - являє собою чітко прописане і унормоване на даний момент законодавство, що регулює відносини з національними меншинами. Але це звичайно що злить країни-сусідів, бо вони звикли бачити слабку реакцію з боку українського МЗС та послів на дії у спірних етнографічних

регіонах. Також як і у випадку з Угорщиною, Румунія є членом Євросоюзу і НАТО, що звичайно зобов'язує їх дотримуватися норм міжнародного законодавства, задля їх же безпеки.

### РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНСЬКОГО ІРЕДЕНТИЗМУ НА ДЕРЖАВНОМУ РІВНІ

Чинник іредентизму в українській політиці є досить суттєвим. Дуже часто певна іредента, яка проживає на території сучасної України, ставить ультимативні умови, щодо свого положення. При цьому, прикриваючись в основному скрутним положенням регіону (регіонів) із за недбалої політики держави або видуманим фактором національно-культурних утисків наприклад щодо мови або освітніх процесів. В основному такі дії іреденти схвалює та щедро підживляють зовнішній вплив від країн сусідів. Цей зовнішній вплив може відбуватися за різних обставин, наприклад російська іредента робить ставку на мову, церковні установи (УПЦ МП) та безумовно на інтервенцію у політичне життя України через проросійських партійних організацій. Угорщина і Румунія в свою чергу надають національним меншинам національні паспорти і роблять це вони в супереч українському законодавству, яке забороняє українцям мати подвійне громадянство. Безумовно це все робиться для того, щоб в якийсь певний момент можна було поставити ультиматум нашій державі, реалізуючи націоналістичні реваншистські ідеї повернення втрачених земель. Але в сучасних демократичних умовах повернути втрачені колись території є досить довгим і важким бюрократичним процесом. Тож на перших етапах держави вимагають створення мікро-автономій, що в цілому загрожує територіальній цілісності України [32, с.99].

Вірно наголошує М.Кармазіна, що зарубіжні держави застосовують великий арсенал засобів задля впливу на політичну свідомість громадян України, серед яких: акцентування «позитивної пропозиції» – надання громадянства інших держав, своєрідне «перевизначення» понять і категорій, як це має місце із «руським миром», до якого тепер залучають усіх, хто володіє російською. Як зазначає дослідниця, «...перспективою «претензій на громадян» (які так чи інакше виказують країни-сусідки України) є претензії на територію нашої держави, підставою яких, у свою чергу, виступає історичний чинник – входження тих чи інших українських регіонів до Російської імперії, «Великої Румунії», «Великої Угорщини» чи сприйняття їх «польськими кре-

сами»» [33, с. 286, 287]. Наприклад, видача паспортів «етнічним родичам» є незаконною дією, що порушує не тільки українське законодавство, яке забороняє подвійне громадянство, але й деякі норми міжнародного права. У Больцанських рекомендаціях чітко вказано, що «жодна держава не може здійснювати юрисдикцію над населенням або частиною населення іншої держави на території цієї держави без її згоди» [34, с. 7].

Дуже часто радикально налаштовані політики деяких держав апелюють до історичного минулого своїх країн та співвідносять існування своєї країни з історичними етнічними землями, які колись їм належали. Таким чином проявляючи ностальгію за часами коли один єдиний народ проживав в одній державі, а не був розпорошений між сусідніми країнами в наслідок історичних подій.

Перебування частини народу в Українській державі може тлумачитися як факт історичної несправедливості, який потребує виправлення. Такі уявлення культивуються як всередині самих іредентистських держав, так і пропонуються для споріднених етнічних груп. Україна є поліетнічною державою, яка проводить етнополітику, спрямовану на формування політичної нації, тому іредентистські прагнення сусідніх держав можуть перешкоджати суспільному консенсусу і досягненню гармонійних міжетнічних відносин.

Хоч і кількісний склад українців сумарно переважає всі інші національності, але якщо говорити про загальноукраїнські нагальні питання, які рік за роком постають перед Україною, то можна сказати, що Україна вимушена задовольняти потреби всіх національних іредент на своїй території. Передусім є аспекти, які Україна не може ухвалювати без думки національних меншин, це передусім стосується: культури, мови, історії та інших гуманітарних аспектів життя. Але й це інколи не допомагає задовольнити інтереси національних іредент.

Звичайно ж Україна намагається створити національну державу, в якій головне місце буде відведено для українців, по принципу наприклад Польщі, але на даний момент із-за слабого політичного стану та зовнішній вплив, ця мета залишається лише довгостроковою ціллю.

Останніми роками неодноразово побільшали націоналістичні вислови з боку радикально налаштованих політичних сил Угорщини і Румунії, які заявляли про територіальні претензії до України, прагнучи реалізувати свої великодержавницькі ідеї. Іредентистські гасла в Угорщині проводять партія «Фідес–Угорський громадянський союз» і партія «Йоббік» («За кращу Угорщину»), у Румунії – партія «Велика Румунія». У Російській Федерації іредентистська риторика виразно притаманна ультранаціоналістичній Ліберал-Демократичній партії Росії (ЛДПР) та її лідеру В.Жириновському, який неодноразово заявляв про необхідність включення до складу Росії тих територій, на яких проживають етнічні росіяни.

Іредентисти завжди прикривають свої справжні наміри піклуванням про захист прав споріднених меншин, зокрема, маніпулюючи мовним питанням. Деякі дослідники зазначають, що «угорці і румуни, як і молдаване та частково поляки, мешкають на власних, як вони вважають, історичних землях, які були приєднані до Української РСР за підсумками світових воєн. У поєднанні з високим рівнем збереження власних мов як рідних це може стати підґрунтям для подальшої політизації етнічностей» [35, с.83, 84]. А за сусідства таких держав «патронного типу», будь-які уявлення про утиски прав національних меншин, у тому числі у мовній та освітній сферах, спричиняють негативну реакцію з боку споріднених держав, що є тривожним сигналом. Дослідники вважають, що у випадку загострення внутрішньополітичної ситуації в Україні захист етнокультурних прав національних меншин в Україні може стати зручним приводом для здійснення експансіоністських іредентистських планів сусідніх держав щодо українських земель.

Звісно, в Україні представники й інших етносів проживають поблизу кордонів споріднених держав, але, на відміну від росіян, угорців і румун, для них характерне більш розгалужене поселення, тому іредентистські настрої не формуються. Та все одно територіальні претензії на частину українських земель гіпотетично можливі з боку декількох сусідніх держав, що створює потенційні загрози для територіальної цілісності України. Ситуація ускладнюється тим, що договірно-правове оформлення державного кордону

України залишається незавершеним. Таким чином наявність територіальних претензій до України з боку сусідніх держав має глибоке історичне коріння і потребує кропіткого вивчення та врахування з огляду на її конфронтальну сутність. Зняття можливих територіальних претензій до України шляхом договірно-правового оформлення державного кордону гальмується неконструктивною позицією керівництва ряду суміжних країн [36].

Підсумовуючи вищесказане, доречно буде згадати Польщу. Неофіційно поляки говорять про наявність в Україні близько 1- 1,5 млн. одноплемінників. І всі заяви польських політиків, зауважує дослідник, говорять про те, що з такою «несправедливістю», як втрата територій на сході країни («східних кресів»), вони не змирилися [37].

«Східні креси» – не лише територія, а життєвий простір, де свого часу панували польські культурні та політичні впливи, а також особлива зона національних інтересів, що наразі являє собою об'єкт історичної політики Польщі.

Політика Польської Республіки багато в чому базується на низці уявлень та історичній пам'яті своїх предків. Роль кресів у польській історії та ідентичності займає вагоме місце та подекуди навіть сакральне. Жителі східних крес (кресов'яки) та їхні нащадки як електорат посідають значне місце в польській національній пам'яті і вказують, що вказує їм на спільну історію, культурне домінування та колишня державницька велич [38]. До того ж у Польщі існує концепція «Polska od morza do morza» – «Польща від моря до моря». Вона має геополітичний характер і апелює до часів правління Ягелона, коли влада Речі Посполитої простягалася від Балтійського до Чорного моря.

Отже, в Україні існують досить численні російська, угорська і румунська національні меншини, які встановлюють тісні зв'язки зі спорідненими державами. Форми взаємодії споріднених держав і споріднених груп не завжди відповідають нормам українського законодавства, зокрема, влада цих держав видає паспорти представникам споріднених груп, тяжіє до надмірної присутності в інформаційному, культурному і освітньому просторі регіону, а

радикально налаштовані політичні сили заявляють про територіальні претензії до України. З врахуванням того, що Росія вже реалізувала політику іредентизму стосовно Криму, а відносини з сусідніми державами з приводу прав національних меншин останнім часом загострилися, проблема іредентизму актуальна для України, як ніколи.

Україна теж має свій концепт «Великої держави», але з плином часу і багатовіковою окупацією сусідніми державами, цей проєкт заморозився на невизначений термін. Але основні лозунги «Великої України» закріплені в нашому державному гімні, на які зараз мало хто звертаю особисту увагу. Це слова «Від Сяну до Дону», в яких окреслюються територіальні претензії України. Як би це сумно не було, але ці претензії були актуальними до приходу радянської влади на наші землі, які встановили свій порядок, зі своїм власним великодержавним проєктом, в якому Україна грала свою звичну історичну роль сировинного придатка. Окрім цього почалися масові переселення українців зі своїх етнічних земель. Так, в Криму і Кубані у післявоєнний період майже не залишилось українців, а ті хто і залишились - перестали себе такими вважати. Така сама історія була із західними територіями, які внаслідок проведення операції «Вісла» 1947 р. зазнали виселення етнічних українців у північні воєводства Польщі, задля подальшого ополчення та недопущення діяльності українських націоналістів у Польщі. Схожа доля спіткала і інші території, де колись проживала етнічна більшість українців.

На теперішньому етапі, а саме після здобуття незалежності від СРСР, Україна не спромоглася сформувати своєї власної іредентської політики. На думку багатьох вчених, це зв'язано з нестабільним курсом держави, економічними потрясіннями, недбалим ставленням до національної пам'яті та безумовно війною з північним сусідом. Звичайно інколи лунають з лав націоналістичних кіл лозунги щодо відновлення «Великої України», але суттєвого впливу на українську політику вони не завдають. Ідея відновлення

«Великої України» - це безумовно дуже ґрунтовна і клопітка праця, яка потребує не лише достатнього рівня вивчення цієї концепції та залучення багатьох вчених і політологів, але й безумовно готовність самого населення сприймати цю ідею як належну - сформувані власне іредентичне мислення. Поки що, в нашого народу спостерігається лише тенденція до «радянського іредентського мислення». Таким чином можна зазначити те, що наша держава на данному етапі не готова створювати іредентистські прояви (для зовнішнього використання) та відновлювати ідею «Великої України» із за багатьох не вирішених внутрішніх проблем, але має історичну базу над якою можна працювати і не є виключенням, що в найближчому майбутньому Україна може стати такою державою, яка буде в змозі диктувати зовнішні відносини на рівні своїх сусідів.

## РОЗДІЛ 4. ЯВИЩЕ ІРЕДЕНТИЗМУ В ПОЛЬСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ

На сьогоднішній день, європейський іредентизм не становить глобальної небезпеки для світового порядку, бо перш за все існує безліч інструментів для стримування «воз'єднувальних процесів». Це пов'язано з демократизацією владних інституцій та суспільства в цілому. Хоч і деякі народи у ХХІ столітті залишаються роз'єднанні один від одного, це не є критичним для їх існування. Якщо порівнювати країни західної і центрально-східної Європи, то можна побачити чітку різницю між рівнем демократичних принципів та рівнем реваншистських ідей у суспільстві.

Як вже зазначалось у минулому розділі, у світі існує багато «великодержавницьких» ідей, які в своїх політичних доктринах ставлять етнічну приналежність населення - вище за міжнародне право, за допомогою якого врегульовуються всі міжнародні суперечки.

Такі ідеї були популярні на початку та середині ХХ століття й у Європі, але з поразкою Третього Рейху у Другій Світовій Війні, європейське громадянське суспільство було поділено між двох несумісних політичних систем - комунізму та капіталізму.

Західна Європа знаходилась під впливом саме капіталістичних ідей, які справили на неї величезний вплив. Та ж сама Німеччина зі своїми «пангерманськими» іредентистськими настроями змушена була відмовитись від ідеї воз'єднання всіх німців під дахом однієї держави під тиском світового товариства та верховенства міжнародного права.

Абсолютно протилежні ідеї вироблялися у країнах східної Європи, які у післявоєнний час стали маріонетками СРСР та утворили так званий «східний блок». В цих країнах внутрішнє право країн ставилось на противагу зовнішньому, яке намагалися нав'язати «західні» країни. Іредентистські настрої в східних країнах Європи перш за все намагався посилити Радянський Союз, який взяв за основу ідею родом з Російської імперії про об'єднання всіх слов'янських народів під егідою Росії цілісну державу. Таким чином СРСР анексував спочатку Західну Україну, Буковину та Закар-

паття приєднавши їх до складу УРСР, згодом в свою сферу впливу влючив Польщу та Чехословаччину. Наступним та завершальним етапом у цій доктрині мав би стати наступ на Югославію, як країну, населення якої складають південна етнографічна група слов'ян. Розуміючи це, вище керівництво Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія намагалися будь якими можливостями стримувати натиск Кремля. Югославія так і не увійшла до складу держав «Варшавського договору», хоч і керувалася тоталітарним лідером та комуністичною партією.

Окремий випадок іредентизму зі сторони «східного блоку» стала Німецька Демократична Республіка, яка за допомогою СРСР підривала світовий порядок вигуками та провокаціями про об'єднання Німеччини під комуністичним началом.

З розпадом Радянського Союзу та національних революцій у східній Європі повстали незалежні демократичні держави із західним зовнішнь-ополітичним вектором. Разом з тим такі незалежні країни як: Польща, Угорщина та Румунія починають пошвавлення іредентистських рухів у сусідніх країнах.

Республіка Польща з 90-х років ХХ століття взяла курс на демократизацію та повернення своєї історичної спадщини, а патріотично налаштовані кола людей навіть почали називати державу - Третя Річ Посполита. Разом з поверненням до польської національної історичної пам'яті та докомуністичної культури, в Республіці Польща постає питання щодо так званих «Східних кресів».

Східні креси (Kresy Wschodnie) - це території міжвоєнної Польщі, які включали себе Львівське, Новогрудське, Поліське, Станіславське, Тернопільське, Волинське, Белостокське та Віленське воєводства. Всі ці території були отримані Польщею у наслідок воєн з Радянською Росією, Литвою та Україною.[39]

Майже в усіх цих землях переважне населення склали місцеві народи такі як: українці, білоруси чи литовці. Але Польська влада завжди вважала ці

території історичною спадщиною Речі Посполіти. [40]

Після розділу Польщі за пактом «Молотова-Ріббентропа» території «Східних Крес» були приєднані до радянських республік (УРСР, БРСР). Під час вже Другої світової війни на цих землях ставалися міжетнічні чистки до яких часто спонукали тоталітарні режими Німеччини та Радянського Союзу. Ці міжетнічні провокації надовго вкоренилися в культури різних народів, які колись разом проживали на цих теренах. А історична пам'ять і на сьогоднішній день трактує ті події під особистісну призму кожного з народів, що жили на цих землях. [41]

Після Другої Світової війни - ці землі назавжди були від'єднані від Польщі, яка змогла відновити свою державність, як комуністична маріонетка СРСР, але так і не домоглася до повернення «Східних Кресів».

Місцева іредента (поляки) була піддана репресіям та масовому виселенню з цих територій різними методами. Комусь пощастило потрапити на Батьківщину у Польську Народну Республіку, а хтось опинився за тисячі кілометрів на схід - у Сибірських концентраційних таборах. Таким чином польське населення «Східних Крес» скоротилося в декілька разів завдяки міжетнічним чисткам, репатріації та висилки у концтабори. [42]

З розпадом Радянського блоку країн в східній Європі загострилось питання іредентизму та міжетнічних суперечностей щодо приналежності територій.

Так на початку 90-х років у діячів польської меншини з'явилася ідея створення польської республіки в Литві, коли Литовська РСР проголосила незалежність.

Поляки, побоюючись маргіналізації та насильницької литвинізації, запропонували створення польських автономних областей, які в майбутньому повинні були утворити окрему радянську республіку польського характеру. Точних меж республіки не вказувалося, але припускалося включення до її складу Віленщини та місцевостей, населених поляками в районі Гродна. Задум підтримала Польська партія прав людини на чолі з Яном Цехановичем.

Про утворення польської радянської республіки Цеханович повинен був переговорити з Михайлом Горбачовим. Результати цих переговорів невідомі, але керівник КПРС, був зацікавлений в ослабленні Литви і передав пропозицію тодішньому президентові Республіки Польща Войцеху Ярузельському, який мав би підтримати цей варіант. Стрімкий розвиток подій у Литві призвів до того, що концепція Східнопольської РСР залишилася тільки одним із планів.

Не втілювався у життя і ще один проект - автономія Віленщини, що була утворена 1991 року литовськими поляками в односторонньому порядку і проіснувала лише кілька місяців.

Схожу ситуацію могла б очікувати і Галичина з Волинню, але з отриманням Україною, Білоруссю та Литвою Незалежності всі іредентистські концепції та плани зійшли нанівець. [43]

На сьогоднішній день території, відомі полякам як «Креси», є розділені між державами України, Білорусі та Литви. Але все ж таки етнічні поляки змогли частково зберегти свою самобутність і до сих пір живуть на цих територіях

У Литві вони є найбільшою етнічною меншиною у країні. В Білорусі вони входять у великі етнічні групи меншин (після російських). В Україні офіційно налічується 144 130 поляка, але за даними деяких організацій населення польської іреденти може становити до 2 000 000 осіб, більшість з яких асимільована по мовному або національному признаку. Крім того, в Литві налічується 50 000 польської меншини. В Литві і Білорусі поляків більше, ніж в Україні, на це вказує передусім результат різанини поляків у Волинському воєводстві («Волинська різня»). Ті поляки, які пережили міжетнічну катастрофу, шукали будь-якої можливості емігрувати.[44]

З 2008 року уряд Республіки Польща почав видавати документ іноземним громадянам, що підтверджує приналежність осіб до польського народу поза межами історичної батьківщини. Цей документ отримав назву - «Карта поляка» Власникові карти поляка належать права, що випливають із Закону «Про карту поляка», ухваленого сеймом Республіки Польща 7 вересня 2007

року. Метою вважається необхідність підтримки польських громадян і їх нащадків у країнах, утворених після розпаду СРСР.

Карта може бути надана лише особі, що не має польського громадянства або дозволу на проживання на території Республіки Польща і яка є громадянином України, Російської Федерації, Литви, Латвії, Казахстану та ряду інших посткомуністичних країн.

Карта поляка може також бути видана особі, польське походження якої було підтверджено згідно з правилами Закону «Про репатріацію» від 9 листопада 2000 року.

Якщо особа не може підтвердити польське коріння, але хотіла би вважатися поляком, вона може надати довідку від польської організації, що підтверджує активну і не менше ніж трирічну участь претендента у популяризації польської мови і культури.

Останні зміни щодо Закону про Карту поляка відбулися у 2019: відтепер на Карту зможуть претендувати особи польського походження в усіх країнах світу, а не лише громадяни колишніх республік СРСР. [45]

В деяких країнах «Карта поляка» піддалася нищівній критиці. Зокрема Конституційний суд Республіки Білорусь у 2011 році прийняв рішення про своє позиціонування за польським законом «Про карту поляка», відповідно до ряду норм цього закону, що суперечить нормам міжнародного права.

Білоруський парламент у 2012 році прийняв поправки до закону «Про статус депутата Палати представників, члена Ради Республіки Національних зборів Республіки Білорусь», заборонивши своїм депутатам користуватися картою поляка. [46]

У Литві в 2009 році 31 депутата Сейма Литви проголосував за те, щоб надати запит до Конституційного суду для вирішення питання. «Чи може депутат Сейму мати документ іноземної держави, виданий йому за законами тієї держави, що надає цьому члену сейма визначені політичні, соціально-

економічні та культурні права в цій державі?», Але запит так і не було затверджено. Глава комітету з міжнародних справ Сейма Литви А. Ажубаліс заявив, що Карта поляка загрожує дружнім стосунками Польщі та Литви.

У 2011 році голова комітету з питань права та правопорядку литовського парламенту Стасис Шедбарас заявив, що «введення документів, що надають перевагу за національним визнанням громадянам Литви однієї національності, не є абсолютно лояльним підходом щодо відношення до сімейної країни».

У 2012 році в Сеймі Литви була внесена поправка про заборону власникам карт поляка обиратися в Сейм, але вона так і не була прийнята. [47]

Таким чином можна констатувати, що Польща завдяки певним юридичним документам, які вона просуває через консульства та посольства в різних державах підіграє іредентистським настроям у східній Європі та світі.

Що стосується культурного компоненту польського іредентизму, то можна констатувати, що на колишніх територіях так званих «Східних Крес» діють безліч польських організацій, такі як Асоціація поляків в Україні, Асоціація польської культури Львівської землі, Союз поляків в Білорусі та Асоціація поляків у Литві.

Є польські спортивні клуби (Quest Lvov, FK Polonia Vilnius), газети (Газета Львів, кур'єр Вільнюс) радіостанції (у Львові та Вільнюсі) безліч театрів, шкіл, хорів та народних ансамблів. Полякам, які живуть у т. з. Кресах, допомагають урядовим фінансуванням з «Організації Фонду допомоги полякам на Сході», а також інші організації, такі як Асоціація допомоги полякам у Східних Кресах.

Гроші часто збираються, щоб допомогти тим полякам, які живуть у Кресах, та проводять кілька щорічних заходів. Фільми на польській мові, а також ліки та одяг збираються та відправляються на схід за допомогою волонтерських організацій. Вагома кількість книг відправляються у польські

школи, де поляки становлять меншину і досить часто не мають свого фінансування.

Польські церкви та кладовища, які знаходяться на території східних крес реконструюються за гроші спеціальних фондів, які покликані захищати культурну спадщину польського народу.

Крім того, лікарі з краківської організації "Лікарі надійності" регулярно відвідують Східні Креси, а Міністерство освіти Польщі проводить спеціальну програму, яка створює робочі місця для польських вчителів у країнах колишнього СРСР. У 2007 році у Кресах працювало більше 700 вчителів.

Польський науковець Анджей Новак зазначив, «Що у свідомості поляків «Східні Креси» були специфічною реальністю, що нагадувала дні слави і могутності та поразки і мученицької смерті. На цих землях народилися та жили ціла плеяда польських поетів, художників, скульпторів та інших культурних діячів. На цих територіях проводилися масштабні битви, які ще до кінця не вийшли з ментального розуміння простих поляків.

В даний час концепція Кресових земель все ще глибоко вкорінена в польській культурі. «Східні Креси» до Другої світової війни часто представляють у сентиментальному контексті як «країну дитинства» та загублений рай». [48]

З іншого боку, кінець Другої світової війни і пізніше - це досвід трагедії в польській культурі; місце, де поляки стали жертвою великого світового злочину.

На думку професора Войцеха Шлешинського, Східні Креси вже значною мірою викреслені з польської колективної пам'яті. За його словами, це результат багаторічної політики комуністичного уряду, поточної орієнтації Польщі на Європейський Союз та віддалення від Білорусі. Як наслідок, Креси стають все більш міфічними, які втрачають свій дійсний імідж, стаючи в

очах поляків диким, посткомуністичним районом Європи. Як результат, політичні та соціальні процеси, що відбуваються в Білорусі, Литві та Україні, стають дедалі менш зрозумілими в Польщі. [49]

Але відмовитися метално від цих територій, означає відмовитися від своєї культури і від мільйонів колишніх співвітчизників, які багато чого пережили на цих землях. Тому Польський уряд і громадянське суспільство буде підтримувати хоч і невелику іреденту, яка проживає на території Кресів до тих пір, поки вони самі будуть нагадувати про свою історичну пам'ять та приналежність до великої польської нації.

Дуже часто «Креси» входять в популістські програми праворадикальних партій Польщі, які своєю агресивною риторикою намагаються підняти питання, щодо денансування кордонів сусідніх до Польщі країн і повернення втрачених територій до складу «Третьої Речі Посполитої», що безумовно викликає суперечки між країнами, яких багато в чому об'єднує історія та культура. Таким політичними силами зокрема є «Рух Народовий» та партія «Вольносць», очільником якої є одіозний політик Януш Корвін-Мікке.

Найгрунтовніше з приводу Крес висловились праворадикальна партія «Рух Народовий», яка змогла провести у польський сейм 5 депутатів, хоча ще не так давно це була малопопулярна політична сила. Таким чином «Рух Народовий» окреслив «Кресову політику» окремим пунктом у своїй політичній програмі. У ній зокрема йдеться про те що:

«Основним інтересом Польщі на Сході є принаймні підтримка поточного стану власності. Це слід розуміти як польську культурну спадщину, включаючи некрополі, храми, палаци та кам'яниці, але найбільше людей, які визнають польську національну ідентичність та підтримують духовні зв'язки з Батьківщиною. Отже, східна політика повинна бути тісно пов'язана з політикою Кресових земель, тобто кожен політичний крок і рішення повинні передбачати, що вони прямо чи опосередковано слугують наднаціональній спільноті поляків. Це також стосується таких питань, як економічні відноси-

ни та енергетична політика. Жоден крок не може бути абстрагований від польських зобов'язань, які зосереджують участь держави на Сході. Водночас політика Кресових земель, заснована на міцній основі, покликана відновити національну гордість поляків. Креси - це здобуток унікальної польської цивілізації. Цивілізація, яка не шляхом завоювання, а шляхом культурної пропозиції принесла свої цінності, включаючи мову, на Схід. Треба активно протистояти тенденціям ліволіберальних позицій, які звинувачують поляків у різному злі. Одним із таких шляхів є усвідомлення сучасними поляками того, що вони є продовжувачами культурного проекту, втіленого колишньою Республікою Польща. Крім того, це дозволить тим полякам, які мешкають на відновлених територіях, знайти своє коріння і вирости там, де зараз мали жити їхні предки, вигнані звідти».

Також політична партія «Рух Народовий» вказує на те, що потрібно розвивати інститут національного лідерства на східних землях, та по суті впровадження впровадження «повзучого сепаратизму» через створення польських шкіл для місцевої іреденти, яка хоч і знаходиться в тотальній меншості, але завдяки певним політичним проектам як наприклад «карта поляка» потенційно зможе суттєво розширитися і вплинути на ситуацію в східних регіонах Європи. [50]

Потрібно також зауважити, що питання ексгумації польських жертв ХХ століття, а також питання соціокультурного життя поляків на колишніх теренах «Східних Крес» піднімає правляча правоконсервативна партія Польщі «Право і Справедливість», яка неодноразово звинувачувала керівництво сусідніх країн зокрема України у недбалому ставленні до пам'яток та кладовищ, які напряму пов'язані з польською історичною спадщиною.

Таким чином, можна зазначити, що іредентизм в польській політиці є явищем маргіналізованим та таким, що сприймається лише через призму культурної спадщини. Але в той же час такі топоніми як зокрема «Східні Креси», сприймаються поляками як землі предків, нащадки яких і дотепер

заселяють колишні східні кордони Речі Посполитої, а тепер території сучасних незалежних республік. Потенційно польська іредента буде розвиватись завдяки допомозі від Республіки Польща, але на даний момент завдяки міжнародним угодам та політиці Європейського Союзу, загострення етно-політичної ситуації у східних регіонах Європи виглядає марним. В той же час будь яка зміна в політичних колах Європи з праволібералів до праворадикалів може призвести до ескалації, зокрема по етнічному признаку.

## ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, треба зазначити, що це дослідження дало змогу окреслити основні теоретико-методологічні ознаки поняття «іредентизм» та проаналізували всі відомі концепції терміну «іредентизм» та як він впливає на вітчизняну політичну думку. Також розібралися в іредентистських доктринах, які мають зовнішні і внутрішні ознаки. Розглянули іредентистські ідеї в сучасній незалежній Україні і Польщі та дослідили історію формування іредентичних настроїв всередині країн. Проаналізували стан української та польської іредентистської політики на сучасному етапі.

І таким чином можемо констатувати, що іредентизм - це досить цікавий напрям у етнополітології, який потребує значної уваги і дослідження науковцями. Проаналізували, що іредентистські настрої національних меншин і цілих країн можуть нести не лише загрозу, а й позитивні явища, зокрема в дотриманні прав людини та в правовому секторі політики. Але всеодно, на данному етапі XXI століття, іредентизм становить більше загрозу для функціонування держави як інституції, ніж безпеку. На це вказують питання, які є опрацьовані у цьому науковому дослідженні.

Українській політиці, є характерний чинник іредентизму, який багато в чому визначає внутрішню політику країни і не завжди на користь держави. Щодо зовнішнього впливу іредентизму в нашій країні, то він знаходиться на досить високому рівні і на це вказують багато факторів, зокрема те, що території нашої країни входять в «великодержавницькі» націоналістичні концепції інших держав сусідів. Із за фактичної нестабільності в різних сферах життя, Україні дуже тяжко протистояти таким загрозам як іредентизм, як приклад - тимчасово відторгнуті території та гібридну війну з північним сусідом, вирішальну роль в якій відіграли саме іредентичні настрої, а що вже казати і про формування власної іредентистської концепції.

Польська політика сприймає іредентизм, як засіб до повернення населення втрачених східних земель до своєї історичної спадщини і мови. Завдяки урядовій підтримці та висвітлення через засоби масової інформації, поляки які живуть у Республіці Польща ззлюбки збирають поміч для «братів-

кресовиків», які опинилися по східному кордону. Політика щодо польської іреденти є досить специфічна, перш за все тому, що багато поляків, які проживали у східних регіонах, які тепер знаходяться у складі незалежних республік зазнали утисків і були асимільовані. Тепер же Польські політики та культурні діячі намагаються відновити самосвідомість у цих людях, чипляючись за їх коріння, релігію чи культурний сигмент життя.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аклаев А. Р. Этнополитическая конфликтология: Анализ и менеджмент / А. Р. Аклаев. – М.: Дело, 2005. – 472 с.
2. Бараш Р. Ирредентизм как категория дискурса и политической практики / Р. Бараш // Вестник Российской нации. – 2012. – No 2-3. – С. 151-171.
3. Бернадський Б. В. Ирредентизм як джерело міжнародних конфліктів [Електронний ресурс] /Б. В. Бернадський. – Режим доступу: <http://www.kyumu.edu.ua/vmv/v/06/bernadskiy.htm>
4. Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центретноглобалістики. – К.: Фенікс, 2012. – 396 с.
5. Заболотный В. М. Новейшая история стран Европы и Северной Америки: Конец XX – начало XXI века: Учеб. пособие для студентов / В. М. Заболотный. – М.: ООО «Издательство АСТ»; ООО «Издательство Астрель», 2004. – 494 с.
6. Кавтарадзе С. Д. Этнополитические конфликты на постсоветском пространстве / С. Д.Кавтарадзе. – М.: Экзамен, 2005. – 224 с.
7. Коршук Р. М. Етнополітологія: навчальний посібник / Р. М. Коршук. – К.: Алерта, 2011. – 200 с.
8. Мала енциклопедія етнодержавознавства / Ю. І. Римаренко (відп. ред.). – К.: Генеза, 1996. – 492 с.
9. Осборн Р. Национальное самоопределение и целостность государства / Р. Осборн // Общественные науки и современность. – 1993. – No 5. – С. 122-126.
10. Яровий В. Ф. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн XX століття: Підруч. для вищих навч. закладів / В. Ф. Яровий. – К.: Генеза, 2005. – 816 с.
11. Етнополітична безпека України: політико-правові механізми протидії етнополітичній дезінтеграції держави: наукова записка / Горбатенко В.

П. (керівник авт. кол.), Шемшученко Ю. С., Кресіна І. О., Стойко О. М. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 80 с.

12. Вівчарик М. М., Панченко П. П., Чмихова В. І. Українська нація: шлях до самовизначення. Київ: Вища школа, 2001. 287 с.

13. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року / Державний комітет статистики України. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (дата звернення: 10.03.2016)

14. Савоскул С. Суверенізація України: етнічна ідентичність українського та російського населення. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2003. № 4 (жовтень-грудень). С. 44–60.

15. Федеральный закон «О государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом», 1999. Принят Государственной Думой 5 марта 1999 года. Одобрен Советом Федерации 17 марта 1999 года. URL: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/13875> (дата обращения: 28.05.2017)

16. Угрин Л. Ідентичність як категорія аналізу сепаратизму: український

контекст. Політикус. 2016. № 1. С. 55–59.

17. Сергій Кулик: «Потрібно почати процес демілітаризації Криму» (інтерв'ю). Український журнал: Інформаційний культурно-політичний місячник для українців у Чехії, Польщі та Словаччині. 2011. № 6. С. 14–17.

18. Гиря В. І. Закарпаття та вплив угорського фактора на його політичний розвиток між двома світовими війнами (1918–1939 рр.). Спеціальність 07.00.01 – історія України: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Ужгород, 2010. 24 с.

19. Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою (Договір ратифіковано Постановою ВР № 2527- XII (2527-12) від 01.07.92). URL: [http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348\\_004](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_004) (дата звернення: 26.06.2016)

20. Віднянський С. В. Українсько-угорські відносини: проблемні питання та роль історичної науки. Стратегічні пріоритети. 2018. No 1(46). С. 16–25.

21. Черненко Т. В. Ідея сепаратизму як один з інструментів інформаційної війни проти України. Стратегічні пріоритети. 2016. No 2(39). С. 117–123.

22. Шипка Н. Угорська національна меншина як чинник формування українсько-угорських міждержавних політичних відносин (1991–2006 рр.). Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: зб. наук. праць. Львів, 2007. No 19. С. 208–216.

23. Державні збори Угорщини прийняли закон про статус угорців сусідніх країн. Укрінформ, 20 червня 2001. URL: [https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/46967-dergavn\\_zbori\\_ugorshchini\\_priynyali\\_zakon\\_pro\\_status\\_ugortsv\\_susdnh\\_kran\\_47329.html](https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/46967-dergavn_zbori_ugorshchini_priynyali_zakon_pro_status_ugortsv_susdnh_kran_47329.html) (дата звернення: 14.09.2016)

24. Петерварі Н. Угорщина узаконила подвійне громадянство. Чому мовчить Україна? URL: <http://www.forumn.kiev.ua/2010-06-97/97-05.html> (дата звернення: 28.04.2017)

25. Самсонова Ю. Хто і як намагається розпалити сепаратизм на Заході України. 27 травня 2017. URL: <https://ukr.media/ukrain/204131/> (дата звернення: 05.03.2018)

26. Полянська Я. Мовне питання: чи виходить домовитись із Угорщиною? 20 жовтня 2017. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28806674.html> (дата звернення: 21.10.2017)

27. Кралюк П. Чи потрібна укромадьярам «велика Угорщина»? 15 жовтня 2017. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28794884.html> (дата звернення: 02.12.2017)

28. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти: кол. моногр. / за ред. Ф. М. Рудича. Київ: МАУП, 2002. 488 с.

29. Данько Д. Втеча до Румунії. Тиждень. 2011. 1 липня. URL: <http://tyzhden.ua/Politics/25552> (дата звернення: 08.11.2017)

30. Аппатов С. Й., Макан І. М. Українсько-румунські відносини: історія і сучасність. Український історичний журнал. 1999. № 5. С. 87–100.

31. Котигоренко В. Ризики для держави в контексті етнополітичних загроз соціальній стабільності. Віче. 2008. № 19 (жовтень). URL: <http://veche.kiev.ua/journal/1140/> (дата звернення: 12.10.2016)

32. Терес Н. Етнополітичний простір сучасної України: нові виклики і проблеми (2005–2010 рр.). Етнічна історія народів Європи. 2011. Вип. 34. С. 97–102.

33. Кармазіна М. Політичні поняття і категорії: відтінки, іпостасі, метаморфози logos'у. Кармазіна М. С. Між історією і політикою. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. С. 134–142.

34. Больцанские рекомендации о национальных меньшинствах в межгосударственных отношениях и пояснительная записка 20 июня 2008 г. / Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе. URL: <http://www.osce.org/ru/hcnm/33634?download=true>

35. Перегуда Є., Малкевич А. Про мовну модель українського суспільства в контексті подій навколо Закону України «Про освіту». Політикус. 2017. Вип. 5. С. 80–85.

36. Шишолін П., Дмитров С. Держава починається з кордону. URL: <http://old.niss.gov.ua/tasko/015.htm>

37. Карасьов В. Румунія, Угорщина і Польща – в їх діях є «погано» приховувані територіальні претензії. URL: [http://viche-](http://viche-borusla-) borusla-

va.org.ua/index.php/derzhava-i-suspilstvo/268-rumuniya-uhorshchyna-i-polshchav-yikh-diyakh-ye-pohano-prykhovuvani-terytorialni-pretenziyi

38. Остапець Ю. О. Участь національних меншин у виборчих процесах: світовий досвід та українська політична практика (на прикладі Закарпатської області). Політикус. 2016. Вип. 2. С. 105–109.
39. Социально-экономическое положение Западной Беларуси  
<http://slovo.ws/urok/historyofbelarus/20/023.html>
40. Кубійович В. Етнічні групи південнозахідної України (Галичини) на 1.1.1939. — Вісбаден, 1983. — 205 с.
41. Kresy. W: Encyklopedia Gazety Wyborczej. Wyd. 1. T. Tom 9: krema – ludno. Kraków: Mediasat Poland / Mediasat Group S.A., Wydawnictwo Naukowe PWN S.A., Agora S.A., s. 9–10.
42. Майкл Хоуп, Польські депортовані в Радянському Союзі, Фонд Верітас, Лондон, 2000.
43. Dangiras Mačiulis, Rimas Minkys, Nikžentaitis Alvydas. „Okupacja Wilna”. Rzecz o historii drugiego stopnia. „Mówią Wieki Nr 4/12”, 2012 kwiecień (pol.). Artykuł dostępny online:  
<http://www.mowiawieki.pl/index.php?page=artykul&id=516>
44.  
[http://wyborcza.pl/swoiobcy/1,110847,8842882,Kresowianie\\_nie\\_mieli\\_wyboru\\_musieli\\_jechac\\_na\\_zachod.html](http://wyborcza.pl/swoiobcy/1,110847,8842882,Kresowianie_nie_mieli_wyboru_musieli_jechac_na_zachod.html)
45.  
<https://www.gov.pl/web/gov/szukaj?query=karta+polaka&category=kategoria&page=2&size=25>
46. <http://telegraf.by/2012/04/beloruskie-deputati-otkazalis-ot-karti-polyaka>
47. [http://www.belta.by/ru/all\\_news/world/Vydacha-karty-poljaka-negativno-vosprinimaetsja-v-Litve\\_i\\_548352.html](http://www.belta.by/ru/all_news/world/Vydacha-karty-poljaka-negativno-vosprinimaetsja-v-Litve_i_548352.html)

48. Andrzej Nowak: Wstęp. Elegia o Kresach. W: Joanna Wieliczka-Szarkowa: *Czarna księga Kresów*. Wyd. 1. Kraków: Wydawnictwo AA, 2011, s. 7–13.

49. Wojciech Śleszyński: Kresy Wschodnie, czyli Białoruś Zachodnia. Historia, współczesność, pamięć. Wyd. 1. Łomianki: Wydawnictwo LTW, 2013, s. 168.

50. <https://ruchnarodowy.net/wp-content/uploads/Program-Ruchu-Narodowego.pdf>